

A KORSZERŰ SZOCIALISTA MŰVELTSÉG TARTALMA
ÉS A KÖZLŰVELŐDÉS

1/ Mit nevezünk korszerű szocialista műveltségnek?

Közismert, hogy az elmúlt években élénk viták folytak magának a műveltségnek a fogalmáról. A vitákban elhatározó szerepet játszott az a tény, hogy a társadalom életében és gondolkodásában előtérbe került az életmód problémája. Emlékeztetek arra, hogy szociológusaink elfogadták az életmód egy provizórikus, de a szemléletet mégis erőteljesen befolyásoló meghatározását, amely szerint az életmód "az emberek azon tevékenységi-magatartási rendszere, amelyet több-kevesebb tudatossággal életük formálására, különböző szintű szükségleteik kielégítésére szerveztek". Az életmódnak ez a megfogalmazása felvetette azt a kérdést, hogy mi a kultúra és életmód közötti kapcsolat, hogy a kultúra milyen funkciót tölt be az életmód alakításában, illetve hogy milyen kulturára van szükség ahhoz, hogy az valóban hatást tudjon gyakorolni e tekintetben.

Azt hiszem, elég széles körű egyetértés alakult ki legalábbis két vonatkozásban, az életmód és a kultúra kapcsolatáról. Az egyik az, hogy csak olyan kultúra tud mély befolyást elérni, amely nem szűkkörűen felfogott, tehát nem egyszerűen csak szellemi javakból áll, vagy éppen csak esztétikai értékekből, hanem anyagiakból is, amelyek determinálják az emberek életkörülményeit s ezzel együtt az életmód lényeges ele-

meit. Az is nyilvánvaló - s ez a második vonatkozás -, hogy kulturán nem szabad csak a legmagasabb rendű objektivációkat érteni, hanem ide tartozik a mindennapi élet kulturája is, s ez nem kevésbé meghatározó az életmód formálásában. Az említett meghatározásból következik, hogy az életmód a szükségletek és az értékek bizonyos rendszerére épül, amelyet az emberek több-kevesebb tudatossággal alakítanak ki. A kultúra, mint értékhordozó s egyben mint szükségleteket kielégítő és felkeltő tényező, sokak szerint nagy szerepet játszik annak a rendszernek a formálódásában. Azon lehet vitatkozni, hogy a kultúra melyik szférája és melyik szintje a legmeghatározóbb, de a műveltség aktiv szerepének a lebecsülése az életmód alakításában súlyos hiba lenne.

Ezzel tulajdonképpen részben választ is adtunk a korszerűség, sőt a szocialista jelleg kérdésére is. Az a korszerű kultúra-felfogás, amely a műveltséget nem önmagáért valónak tartja, hanem olyan tényezőnek, amely a személyiség és ezzel együtt az ember és társadalma haladását tűzi ki célul. Ez azonban még csak részleges válasz a korszerűsége, hiszen minden kor kulturája törekedett e cél elérésére, mégha nem is azonos szinten és tartalommal. A korszerűség egyik kritériuma, hogy a kultúra milyen mértékben felel meg a tudomány és a művészetek adott fejlődési szakaszának. Ez nemcsak új ismeretek elsajátítását tételezi fel, amely az ember, a természet és társadalom viszonyát érinti, hanem új szemléleti módét is. A tudományos-technikai forradalom vívmányainak felhasználása például nem egyszerűen technikai vagy gazdasági hatás, hanem azt mondhatnám, hogy antropológiai. Elég arra gondolni, hogy milyen mértékben változtak meg a technikai fejlődés következtében az ember nézetei a térről és az időről, s ugyanakkor mennyire élnek tovább a hagyományos felfogás tér- és időkategóriái.

A korszerűséget mérni kell egy másik kritériummal, a társadalmi haladással is. Ma a szocializmus jelenti a társadalmi haladás korszerű formáját, s az ehhez való viszony határozza meg a kultúra korszerűségét is. A szocialista fejlődés részé-

nek tekinti a kulturális forradalmat, ami azt jelenti, hogy a kultúra az egész emberre hat, nem korlátozódhat csak egy-egy tevékenységi szférára, mondjuk a politikaira, hanem az élet egészére kell kiterjednie, egyszerre kell hatnia a magasrendű kultúrában és a mindennapiban, ismeretekre és világnézetre, életmódra. A szocialista jelleget tehát ebben a széles összefüggésben kell keresnünk s nem pusztán a politikai szférához való viszonyban.

2/ A korszerű szocialista műveltség tartalma

A Magyar Tudományos Akadémia még 1976-ban elkészítette állásfoglalását a távlati műveltség tartalmára. Igaz, hogy maga a távlati műveltség elnevezés feltételezi, hogy nem a mi korunkról van szó, hanem a jövőről, az ezredfordulóról, a probléma azonban az, hogy a tudományos és társadalmi fejlődés mai szakasza már elengedhetetlenné teszi olyan szükségletek felmerülését, amelyek megkívánják, hogy gondolkozzunk erről a műveltségről is. Az említett koncepció elsősorban az iskolai oktató és nevelő tevékenységre volt tekintettel, és ez gyengéje is, hiszen egyre inkább utat tör az a gondolat, hogy az iskolai és az iskolán kívüli művelődés nem választhatók el egymástól. E megkülönböztetés ellenére állíthatjuk, hogy a korszerű műveltség tartalmát hazánkban ez az állásfoglalás foglalta először rendszerbe.

A Magyar Tudományos Akadémia Közoktatási Bizottsága ki mondja, hogy az általános alapműveltséget úgy tekinti, "mint a szocialista nevelés céljainak és értékeinek megfelelően kiválasztott ismeretek, képességek és készségek összességét, valamint a belőlük eredő és szemléleti, világnézeti szintéziseken épülő társadalmi magatartásmódot." A célokat a következőképpen határozza meg: mindenki ismerje meg a természeti és társadalmi valóságot, értse a természet és a társadalom alapvetőbb mozgástörvényeit, a logikus gondolkodás alapelveit, és ismerje meg a fejlődés összefüggéseit, tájékozódjék a környezetében, és a tapasztalatok alapján is alakítsa ki magában a kor-

szerü világnézetet; ismerje meg az ember és önmaga helyét és szerepét a természeti és társadalmi valóságban, legyen képes annak megértésére. Mindezek érdekében rendelkezék a szükséges ismeretekkel, legyen képes továbbképezni magát, rendelkezék a természet és önmaga alakításának képességével, legyen belső igénye a társadalmi aktivitás és felelősség-vállalásra, és emberi kapcsolatait a szocialista erkölcs normái szerint alakítsa.

Erre a felfogásra épül a műveltség új szerkezete, amely feltételezi, hogy legalábbis az iskolákban a különböző ismereteket blokkokban, ismeretcsoportokban kell és lehet elsajátíttatni. A műveltségi anyag ismeret- és tevékenységi köreit hét nagyobb egységre osztjuk, mégpedig a következő sorrendben:

- 1./ A nyelvi-kommunikációs műveltség, amely feltételezi az anyanyelv tudatos elsajátítását és alkalmazásának képességét, de részének tartja az idegen nyelvek vagy legalább egy idegen nyelv megtanulását is.
- 2./ Matematikai műveltség, amelynek középpontjában a matematikai gondolkodásmód és a logikus problémamegoldási készség áll. Tehát az algebra, az aritmetika, a geometria, a valószínűségszámítás, a statisztika, de a logika is tárgya ennek a műveltségnek.
- 3./ A természettudományos műveltség fő tartalmi egységei az egyetemes mozgás törvényei, az anyagi strukturák tulajdonságai, az anyag fejlődése, az élő anyag speciális jellemzői. Éppugy mint a matematikai műveltség, nemcsak ismereteket ad, hanem gondolkodásra is nevel, de itt nagy jelentősége van a tapasztalatnak, a megfigyelésnek és az arra való reflexiónak is.
- 4./ A történelmi, társadalmi és politikai műveltség történelmi, közgazdasági, jogi, szociológiai, pszichológiai ismereteket foglal magában. Egyszerre fordul a múlt és a jelen felé, s fő célja, hogy az emberek eligazodjanak a társadalomban, és aktívan részt vegyenek annak alakításában.

- 5./ Az esztétikai műveltség elsajátítása az összes művészeti ágak megismerését segíti, hozzájárul az érzelmi kultúra és az aktivitás fejlesztéséhez.
- 6./ Szomatikus kultúra, azaz testkultúra, amely segíti az egészség megőrzését, új ismeretek és tapasztalatok elsajátítását és az ember fizikai aktivitását.
- 7./ A technikai nevelés a közműveltség részének tekinthető műszaki, mezőgazdasági, geo- és agrotechnikai, szervezési és ökológiai alapismeretek és bizonyos manuális készség együttese.

Mint látjuk, ez a felfogás egyrészt a különböző műveltségi funkciókra teszi a hangsúlyt, és ezen az alapon csoportosít, másrészt hangsúlyozza az összefüggéseket a különböző műveltségtartalmak között, végül tekintettel van - mégha a terminológiában ez nem is mindig nyilvánvaló - arra a művelődés-fogalomra, amelyről az elején beszéltem, s amely figyelembe veszi a kulturának mint életmód alakítóinak a szerepét is. Lehet vitatkozni azon, hogy éppen ezeket az ismereti és tevékenységi köröket kell-e kiemelni, illetve hogy a különböző tudományágak az itt felsorolt blokkokba tartoznak-e. Nyilván más osztályozás is elképzelhető, de - azt hiszem - ez az állásfoglalás alkalmas a műveltség mai tartalmának és összefüggéseinek érzékeltetésére.

3/ A közművelődés és a korszerű szocialista műveltség

A kérdés most már az, hogy a közművelődésnek milyen szerepet kell vállalnia ennek a műveltségnek a terjesztésében?

Hogy e részvételt meghatározhassuk, a közművelődés funkcióiról kell beszélnünk. A közművelődés egyik feladata, hogy biztosítsa az ún. permanens művelődést, tehát azt a lehetőséget, hogy ki-ki iskolai tanulmányai elvégzése után a tudományos és művészeti fejlődésnek és egyéni, társadalmi érdekeinek megfelelően állandóan gyarapíthassa műveltségét. Ez egyaránt érvényes az általános és szakmai műveltségre. A szocia-

lista társadalom állampolgárának ugyanis szüksége van egy állandóan megújuló alapműveltségre, amely segítséget nyújt számára a világban való tájékozódásra, az új technikai, gazdasági, kulturális körülményekhez való alkalmazkodásra, illetve az új választásokra és újfajta aktivitásra a legkülönbözőbb tevékenységi szférákban. Szükség van egy ugyancsak megújuló szakmai műveltségre, amely számol a tudományos-technikai forradalom előrehaladásával és az új szakmai követelményekkel. A permanens művelődés olyan magatartást igényel, amely nyílttá teszi az embert a változások megértésére és az új körülményekhez való alkalmazkodásra. Mindez nem passzív befogadást jelent, hanem aktív részvételt, hiszen a felnőtt különböző tevékenységeket végez, munkában és szabadidőben, tehát felhasználja, a maga számára alkalmazza az új műveltségi elemeket.

A közművelődést rendszerben kell elgondolni, s nemcsak külön-külön egyes tevékenységek szerint. Ez természetesen nem jelenti a differenciáltság elhanyagolását, elsősorban foglalkozási ágak szerint, de azt igen, hogy egységesen vizsgáljuk, a fejlődés során milyen szükségletek jelentkeznek az egyénnél, illetve milyen igényeket kell felkelteni benne az új társadalmi és kulturális követelmények alapján. A rendszerben való gondolkodás egyébként nemcsak az általános, hanem a specifikus jegyek tekintetbe vételét is lehetővé teszi. Lényeges, hogy az embert teljes tevékenysége alapján nézzük, s ehhez mérjük a permanens művelődés célkitűzéseit.

A közművelődést befolyásoló külső tényezők közül szeretném kiemelni a kor kérdését, azt ti., hogy a közművelődési munkát mikor kell elkezdeni. Az iskola a korszerű műveltség sok elemét nem képes nyújtani, ami azt jelenti, hogy a közművelődésnek már az iskolába is be kell lépnie, és kiegészítő szerepet kell játszania. A másik, korral összefüggő probléma az, hogy az iskolát elvégző fiatalok közművelődését hogyan szervezzük. Általános tapasztalat, hogy a fiatalok fokényabban a művelődésre, ugyanakkor sokan az iskola elvégzése után nem folytatják önművelésüket. Ez azt jelenti, hogy termékeny

éveket veszítenek el, sőt sok esetben ily módon teljesen "ki-csapcsolódnak" a művelődésből. A közművelődésnek tehát az iskola elvégzése után nagyon intenzív tevékenységet kell folytatnia, hogy a fiatalok ne essenek ki a művelődés folyamatából.

Foglalkoznunk kell még a motiváció dolgával, tehát azzal, hogy miért van szükség a közművelődésre, mert gyakran találkozunk félreértésekkel. A közművelődést nem szabad úgy kezelni, mint valamiféle l'art pour l'art tevékenységet, amely általános, elvont, humanista célokat követ. A permanens művelődés az egyénnek és a társadalomnak egyaránt érdeke. Az egyén ezzel nem pusztán személyiségének kibontakoztatását nyeri, hanem gazdasági és társadalmi előrehaladását is. A társadalom az állandóan művelődő egyénben olyan munkaerőt és közéleti embert kap, aki aktívan részt vesz a gondjaiban, s másoknak is példát mutat. Hibás az a felfogás, hogy a közművelődés csak az ún. szabadidő-tevékenységeket vagy éppen csak a szórakozást szolgálja. Ezek a tevékenységek ugyan fontosak, de mint említettük, a közművelődés minden tevékenységre, így a szabadidős tevékenységekre, de a munkára is kiterjed. A közművelődési munkát erre a szélesen értelmezett szükséglet -- érdek - és értékrendszerre kell építenünk, s céljainkat és módszereinket is ezen az alapon kell megfogalmaznunk.

Ha most már a közművelődés ezen funkciójából kiindulva próbáljuk meghatározni, hogy miként vehet részt a korszerű műveltség terjesztéséből, a következőket mondhatjuk a már említett műveltségi kategóriák szerint.

A nyelvi-kommunikációs kultúra tekintetében általános tapasztalat, hogy az anyanyelvi műveltség alacsony szintű, pedig a kifejezési formák az emberek közötti érintkezésben egyáltalán nem másodrangúak. Éppen ezért, azt hiszem, hogy a közművelődés legkülönbözőbb intézményeiben tovább kell foglalkoznunk a nyelvi továbbképzés kérdésével. A munkahelyeken, a társadalmi szervezetekben és másutt olyan követelményeket kell állítanunk, amelyek megkívánják, hogy az emberek értelme-

sen tudják kifejezni magukat. Néhol egyenesen feltételként kel-
lene megkövetelni a helyes beszédet és a helyes írást. Fontos
feladatunk az idegennyelv-oktatás továbbfejlesztése is, mégpe-
dig nem pusztán nyelvi kommunikáció, hanem az idegen kulturák-
kal való megismerkedés szempontjából is. E tekintetben jó vol-
na a turizmus felkeltette érdeklődést is jobban kamatoztatni
és összekapcsolni a nyelvtanulással.

A matematikai és természettudományos műveltség gyarapítá-
sa szempontjából három tényezőt emelek ki. Az egyik a szakmai
képzés és továbbképzés, amelyet a közművelődésben is érvénye-
síteni lehet. A másik a tudományos-technikai forradalom által
kialakított általános érdeklődés kihasználása. Terjed a modern
ember mítosza, aki az új technika rajongója, ezt nem aknáztuk
ki megfelelően. Végül ennek a műveltségnek olyan filozófiai
következményei is vannak, amelyek levonása befolyásolhatja a
társadalmi tudatot. A közművelődésnek e területen jobban kel-
lene támaszkodnia a szakemberek közreműködésére, ami lehetővé
tenné a kulturafelfogás modernizálását s egyben a szakbarbár-
ság elleni harcot is bizonyos értelmiségi körökben.

Ami a történeti-társadalmi-politikai ismereteket illeti,
ugy vélem, hogy e téren sokkal inkább az alap-, mint a szak-
mai műveltség kritériumait kell tekintetbe vennünk. Ezek a
studiumok mindenkit érdekelnek, s a közművelődésnek erre az
általános érdeklődésre lehet építeni. E vonatkozásban két fő
kérdést emelek ki. Az egyik ideológiai. A társadalomtudományok
alkalmasak arra, hogy a természettudományok filozófiai követ-
keztetéseit feldolgozzák, s ugyanakkor levonják a társadalmi
fejlődés általános következtetéseit is. Az utóbbi időkben hát-
térbe szorult a természettudományok filozófiai problematikája,
s ez baj. Ugyanakkor a társadalomtudományokban olyan viták
alakultak ki, amelyekben nehéz tájékozódni. A közművelődés fela-
data egyrészt a korszerű társadalomtudományi ismereteket nyuj-
tani, másrészt ezekről a vitákról megfelelő tájékoztatást ad-
ni - főleg a társadalmi tudat alakítói számára. Baj van az új
ismeretek terjesztésével is, hiszen a társadalomtudományok e-
redményei csak nehezen jutnak el a széles közönséghez - gyak-
ran megfelelő közvetítés hiányában.

Ezen a téren a közművelődés fő feladata, hogy "politikus", tehát a közösséget érdeklő ismereteket adjon társadalmunk és a világ helyzetéről, segítse az általános, de a mindennapi dolgokban való tájékozódást is. Ilyen szempontból gyakorlatiasabbnak kellene lennünk, annál is inkább, mert az iskola nem ad megfelelő jogi, szociológiai, közgazdasági vagy pszichológiai ismereteket.

Az esztétikai műveltség terjesztése szempontjából három feladatunk van: a figyelem felébresztése, a művek értelmezése és bizonyos általánosabb összefüggések bemutatása. Az esztétikai, és különösen az irodalmi műveltség az ember formálásában a legsokoldalubban képes közreműködni. Éppen ezért helytelen volna a korszerűség nevében ezt a lehetőséget elhanyagolni. Az sem volna azonban jó, ha bezárkóznánk az esztétikum formális sajátosságaiba, s nem figyelnénk fel a más tevékenységi szférákkal való összefüggésekre. Az esztétikai műveltség szabadidőben gyarapítható, s ez arra is figyelmeztet, hogy a szórakoztatás és a műveltség között szoros kapcsolat lehet.

Itt kell megemlítenünk, hogy közművelődésünk nem nézett mindaddig szembe a szórakoztatás kérdésével, sokan ezt közművelődésen kívüli tevékenységnek tekintik, pedig a mindennapi kultúra fontos eleméről van szó, amely befolyásol más tevékenységi szférákat is.

Röviden szeretnék szólni a szomatikus és a technikai műveltségről. Mindkettőt a közművelődés hosszú időn keresztül kizárta köréből. A sportot, mégpedig a tömegsportot a közművelődés szervesebb részének kellene tekintenünk, mint ahogyan ma tesszük. A technikai műveltség már saját ügyünk lett, de a különböző foglalatosságok és hobbyk dolgában esetlegesen foglalkunk állást, nem építjük ezeket szervezen bele a közművelődés-rendszerbe, pedig fel lehetne használni azokat a műveltség más szférái iránti érdeklődés felkeltésére és bizonyos közösségi formák alakítására is.

A közművelődés célja a személyiség kibontakoztatása, azonosságának tudatosítása s ezzel együtt egyén és társadalom közötti lehetséges harmónia megteremtése. E tekintetben külön is kell szólni az egyén és a közösségek viszonyáról a közművelődés szempontjából.

Korunk egyik nagy problémája, hogy régebbi közösségek szétesnek, a megmaradók nem töltődnek meg új tartalommal, elmentmondások támadnak a régi formák és az új tartalmak között, s az újak nehezen alakulnak ki. A család ma az egyik legostromtobb, de egyben, úgy tűnik, hogy a legellenállóbb közösségi forma. A régi lakóközösségek szétesnek, az újak nem alakultak ki. A munkahelyi közösségek csak bizonyos funkciókra alkalmasak. Az ún. formális közösségek kialakítására tett erőfeszítések kevés eredménnyel jártak. A kulturális közösségek minőségi tényezőt jelentenek ugyan, mennyiségileg azonban nem számottevők.

Ugy vélem, hogy közművelődési munkánk lehetőséget ad a közösségi szellem erősítésére, nemcsak a hobby-társulások vagy az amatőr mozgalmak útján, hanem a különböző klubok, társaságok, társadalmi szervezetek munkáján keresztül is. Jobban együtt kell működnünk ezekkel.

Mindehhez hozzátartozik az, hogy többet kell foglalkoznunk az élet nagy kérdéseivel. Az embereket nemcsak az érdekli, hogy miként élnek, hanem az is - legalábbis bizonyos korban -, hogy miért élnek. A filozófiai, etikai, politikai műveltség ebben az összefüggésben nyeri el értelmét. A "miért élni" kérdése persze mindenekelőtt az alakuló személyiséget foglalkoztatja, s ezért is nagy jelentősége van az ifjúsággal, az ifjú közösségekkel való foglalkozásnak. Én közművelődési munkánk - és nemcsak a TIT munka - középpontjába állítanám - különösen egyes rétegeknél a miért élünk problémáját.

Sokszor tapasztalunk kishitűséget azzal kapcsolatban, hogy a közművelődés meg tudja-e felelni a mai feladatának, tehát tudja-e vállalni, és meg is tudja valósítani, a kultura-

terjesztés olyan felfogását, amelyről beszéltem. Nyilvánvaló, hogy csak kulturális tényezők segítségével nem valósíthatjuk meg a szocialista műveltség általánossá tételét, ehhez társadalmi, politikai feltételek is szükségesek. Bizonyos adottságaink azonban kedvezőek. Van egy olyan népesség, amely különbözőképpen, de érdeklődik. Van egy széles körű intézményhálózatunk, amely nem elég korszerű, de sok jóra felhasználható. S van egyre több művelt és munkáját szerető közművelődési dolgozónk. Tőlük sok függ, az ő szemléletük és aktivitásuk meghatározó egy olyan helyzetben, amikor egyre differenciáltabbá válik ez a munka. Végül közművelődési politikánk is törekszik a szintetikusabb, sokoldalubb és egyben differenciáltabb szemléletre, s ennek a tendenciának az erősítése volt előadásomnak is a célja.

A 91394